

СЕКЦІЯ 1

ЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ІНФОРМАЦІЇ ТА СОЦІУМУ

*Лукаш Г. П., д-р філол. наук, професор
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця*

ПОНЯТТЯ ДОКУМЕНТА У ДОКУМЕНТОЗНАВСТВІ: ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ АСПЕКТ

На кінець XX – початок XXI ст. припадає полеміка щодо формування загальної науки про документ та її назви, яка характеризується радикальними змінами підходів до основ науки. Об'єктом наукового осмислення довгий час були управлінські документи, на основі аналізу яких склалася цілком певна наукова картина. Нові результати розширили наявні уявлення про документ і позначили у низку дослідницьких завдань, спрямованих на різноаспектний опис об'єкта. Поряд із дисциплінарними дослідженнями стають провідними міждисциплінарні та проблемно-орієнтовані форми дослідницької діяльності. За такої ситуації багатоаспектність та складність поняття документа зумовлює поліпарадигмальний характер документознавчих досліджень.

У дослідження історії виникнення та еволюції тлумачення терміна «документ» значний внесок зробили Х. Аритц, В. Банасюкевич, В. Бездрабко, Г. Воробйов, А. Єлпатьєвський, Н. Кушнарєнко, К. Мітяєв, Г. Швецова-Водка та ін. На термінологічних аспектах електронного документообігу зосереджував увагу М. Цивін. Життєвий цикл документа простежив С. Плотніков [4]. Наше завдання – узагальнити наявні погляди на проблему визначення основної дослідницької парадигми документознавства з метою окреслення засадничого розуміння поняття документа.

Становлення комплексу наук про документ, на думку провідних дослідників у цій галузі, йшло двома шляхами: як спеціальної галузі історичної науки (поряд з історичним джерелознавством, архівознавством, археографією, історичною картографією тощо) – традиційне документознавство; як науки інформаційного циклу (проходячи шлях від документації, документалістики до сучасних дисциплін про інформацію та документацію).

Поняття «документ» сьогодні використовується у багатьох галузях знання і пов'язане з предметом їх досліджень. Зокрема, в архівній справі документ визначається як об'єкт:

- а) зберігання у відповідних установах;
- б) видання поліграфічними підприємствами чи засобами масової інформації.

До перших спроб визначення документа відносять дослідження відомого радянського документознавця К. Г. Мітяєва, який в одній із перших своїх робіт ототожнює поняття «документ» з архівознавським терміном «документальні матеріали», називаючи документами «акти державної влади, офіційне та приватне листування, плани, графіки, малюнки, рукописи наукових і художніх творів, мемуарів і щоденників, плакати, відозви, негативи та позитиви фотознімків і кінофільмів, матеріали звукозапису тощо» [1].

У науково-інформаційній і бібліотечно-бібліографічній діяльності під документом мають на увазі головним чином твори друку, а також неопубліковані, аудіовізуальні та інші документальні джерела інформації. Зокрема, до поняття «документ» звертаються у разі, коли йдеться про:

– історично згрупований за змістом масив документів, який відображає універсальність тематики (розкриття тематичних напрямів за галузями знання); відбиває полімовність видань (наприклад, розширений перелік мов європейських та східних країн); а хронологічні межі обіймають декілька століть;

- документальний комплекс видань, об'єднаний за засобом відтворення, який містить як друковані, так і рукописні видання, архівні групи документів;
- колекційні фонди, що історично утворилися за певний визначений проміжок часу, цілісно збережені і можуть бути об'єктом дослідження та реєстрації [3].

В інформатиці документами вважають не лише рукописні, друковані видання й написи, а й нумізматичні пам'ятки, твори мистецтва, музейні експонати антропологічного, ботанічного, зоологічного чи мінералогічного характеру. Засновники інформатики доходять висновку, що документом у широкому значенні можна вважати не тільки рукописи та друковані видання, а й будь-який матеріальний об'єкт, що фіксує чи підтверджує будь-які значення й може бути включений у певне зібрання. Таку позицію підтримує Г. Г. Воробйов, підкреслюючи, що «для науковця документом є всі публікації, рукописи тощо, а для мистецтвознавця – всі твори живопису, прикладного мистецтва [4]. А. В. Соколов у загальній типології називає і документи трьох вимірів, тобто речові об'єкти, що виконують функції знаків [4].

У правовій літературі існують різні визначення поняття «документ». В адміністративному праві поняття «документ» уживається для характеристики функцій різних адміністративних органів, визначення змісту і форми актів управління, а також реєстрації актів громадянського стану.

У кримінальному праві документ виступає як предмет учинення конкретних злочинів: втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України); підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збут, використання (ст. 358 КК України); внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, складання і видача завідомо неправдивих документів (ст. 366 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України); підроблення документів референдуму (ч. 3 ст. 160 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК України) [5].

У криміналістиці документ має специфічне значення, тому що тут документи виступають як об'єкти криміналістичного дослідження щодо встановлення способу та часу виготовлення документа, наявності змін, які були внесені до нього, відновлення первинного змісту й інших обставин. У кримінальному процесі поняття «документ» розуміється ширше, адже до документів відносять зліпки зі сліду, фотознімки місця події, фонограми допиту. Зокрема, А. Коп'єва до документів відносить схеми, креслення, малюнки, карти, фотознімки, фонограми, виконані механічним способом зліпки, відбитки, моделі [6, с. 18]. Оскільки правове життя є своєрідним дзеркалом суспільства, в юридичному документознавстві затверджується таке визначення: «Юридичний документ – це письмовий акт, який складається згідно з правовими вимогами та містить правову інформацію (підтвердження прав, обов'язків або підтвердження юридичних фактів, подій чи дій, що тягнуть виникнення певних прав та обов'язків)» [6, с. 22]. Вивчаючи тексти актів давньоруського права, актові книги, судебники, Литовські статuti тощо, ми дізнаємося про історичні події тих часів, що несе ще іншу інформацію для нас.

На рівні поняттєвого апарату, питань генези і виявлених закономірностей воно пов'язане із загальним документознавством. Проф. С. Х. Литвин до складових галузевого документознавства відносить управлінське та юридичне документознавство. Важливою особливістю галузевого документознавства є аналіз особливостей змісту конкретної групи документів, що визначає їхню структуру і функції та особливості їхнього використання в системі професійних комунікацій [4]. Проф. Г. М. Швецова-Водка пропонує розглядати відношення між різними значеннями терміна «документ» за «принципом мотрійки», коли кожне більш широке значення поглинає менш широке: тобто розташувати їх, починаючи від

будь-якого матеріального (субстанціонального) об'єкта, що використовується для передачі інформації в суспільстві (Документ 1), до запису про юридичні факти, що засвідчують особу (Документ VII) [7, с. 11].

Однак виникнення в суспільстві нових відносин і зростання ролі ділового спілкування зумовили необхідність наукового осмислення інших документних об'єктів. З'явилися роботи, присвячені спеціальним документам, що використовуються у сферах науки, освіти, права, медицини, релігії і т. ін. Виникає юридичне та економічне, медичне документознавство. У системі документознавчих наукових дисциплін виокремлюють більш локальні структури. Наприклад, до економічного документознавства належить торговельне документознавство [8]. Під документом розуміють передусім «носії текстової або графічної інформації, при цьому має значення спосіб, за допомогою якого ця інформація фіксується на носії, систематизується, аналізується, передається або зберігається, а також методика, знання, предмети, часовий проміжок і матеріал, що служили для утворення конкретного документа» [8].

У загальному документознавстві наголошується, що у понятті «документ» потрібно зважати на синтез багатьох споріднених дисциплін, які так чи інакше вивчають різні види документів, їх характеристики, класифікацію, способи створення й функціонування документної інформації, методи, засоби та універсальні форми, а також технологічні процедури роботи з документами. Розроблення основних засад загального документознавства має базуватися на інтеграції знань споріднених наук, узагальненні викладених у них ознак (характеристик), якостей та властивостей документа, особливостей подання інформації та виду його матеріального носія документа, виявленні певних концептуальних залежностей, пов'язаних із розвитком або функціонуванням об'єкта дослідження.

Поряд із цим, поява комп'ютера призвела до створення нового документа – електронного, який з одного боку має спільні риси і властивості з документом, зафіксованим на паперовому носії, а з іншого – має свої специфічні риси і вимагає значної уваги до конкретизації понятійного апарату, який його стосується. Простим електронним документом називають певний набір даних, створених у процесі документування з накладанням електронного цифрового підпису на файл, що містить ці дані; складений електронний документ: – це документ, сформований із використанням інших електронних документів, тобто документів, цілісність та автентичність яких підтверджується електронним підписом [2]. Інформація, яка використовується у мережах соціальних комунікацій, може бути недокументною (не закріпленою певним чином на якомусь носії) і документною (закріпленою на матеріальному носії – папері, магнітній стрічці, дискеті тощо).

Отже, визначення поняття «документ» в єдиній науковій парадигмі документознавства наразі залишається відкритим. Навіть більше, його багатоаспектність та складність як об'єкта наукового дослідження зумовлює поліпарадигмальний характер досліджень. У такому разі багатоваріантність інтерпретації поняття документа створює передумови для одночасного існування кількох парадигм його розуміння. А отже, із впевненістю можна говорити лише про наявність певних рис, спільних для усіх сучасних документознавчих досліджень, з метою найбільш адекватного сучасним реаліям опису. Спільна риса тут переважно – наявність інформації.

Поліпарадигмальність та інтегративність характеризується розвитком суміжних наукових напрямів, які, об'єднуючи різні підходи до об'єкта і методи його дослідження, дають змогу формувати нове, більш глибоке і повне знання про його властивості. Водночас розвиток наукових дисциплін, предметом дослідження яких є документ, призводить до формування потреби у тлумаченні цього терміна. Причому є необхідність, з одного боку, визначати цю категорію у більш широкому смислі, а з іншого – у вузькому, характерному для конкретної дисципліни та виду діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кулешов С. Г. Новий погляд на структуру документознавства. *Вісн. Кн. палати*. 2003. № 10. С. 24–27.
2. Лаба О. Електронне діловодство: проблеми та перспективи розвитку. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/sasd_2011_19_2_9.pdf (дата звернення: 15.06.2020).
3. Лисенко Л. В. Наукові категорії «колекція», «зібрання», «бібліотека» як об'єкт вивчення, опису та реєстрації: до проблеми класифікації понять. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/rks_2003_8_17.pdf (дата звернення: 15.06.2020).
4. Піддубна Л. П. Документ та його основні характеристики: сутність поняття, властивості, атрибути. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvamu_uprav1_2012_1_24.pdf (дата звернення: 15.06.2020).
5. Попович І. І. Плюралізм думок щодо поняття документу у криміналістиці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. С. 95–98. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17416/1/.pdf> (дата звернення: 21.06.2020).
6. Царьова І. В. Юридичне документознавство: навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 172 с.
7. Швецова-Водка Г. Н. Документ і книга в системі соціальних комунікацій: автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.08. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. 2002. 32 с.
8. Шевченко О. В. Торговельне документознавство в структурі галузевого документознавства: особливості функціонування. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 12–18. URL: <http://journals.urau.ua/bdi/article/view/150257> (дата звернення: 15.06.2020).

Шкіцька І. Ю, д-р філол. наук, професор
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ПІДВИЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ: КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ ТРЕНІНГУ

Одним із головних напрямів судової реформи, яка розпочалася в Україні 2019 року, є створення Служби судової охорони. До компетенцій її працівників входить бездоганне знання фахових нормативних документів і своїх посадових обов'язків, уміння працювати в команді (виручати напарників, згадано працювати один з одним), адекватно оцінювати ситуацію та швидко приймати рішення тощо. Водночас не менш важливою є комунікативна компетентність охоронців судів: знання ними особливостей ділового спілкування, специфіки комунікації в суді й уміння вибудовувати гармонійні стосунки як з колегами по роботі, так і з відвідувачами.

З огляду на те, що працівники служби судової охорони повинні мати розвинуті комунікативні навички та володіти конструктивними тактиками спілкування, наша розвідка, присвячена висвітленню значущих моментів тренінгів із підвищення комунікативної культури охоронців судів, є актуальною та зумовленою потребою українського соціуму.

Спілкування охоронців судів під час виконання ними своїх посадових обов'язків передбачає комунікацію з відвідувачами та колегами (як з керівництвом, так і з підлеглими чи рівними із собою за статусно-посадовою ієрархією). Оскільки найбільші труднощі виникають саме під час спілкування з відвідувачами, зокрема особами, які намагаються нелегально чи без дозволу потрапити до суду; особами, до намірів яких входять зривання судового засідання,